

КОНЦЕПЦІЯ (від лат. *conceptio* — осягати, сприймати) — система поглядів, понять про ті чи інші явища або процеси, спосіб їхнього розуміння, тлумачення; основна ідея будь-якої теорії, головний задум; ідея чи план нового, оригінального розуміння; конструктивний принцип художньої, технічної та інших видів діяльності. Для розкриття змісту К. необхідно схарактеризувати особливості її генези, онтології, логіко-гносеологічних прикмет і праксеології. У генетичному плані К. — поняття як форма знання. Тривалий час у теорії *пізнання* К. розглядали як форму *знання*, що виражає істотне в мисленні. У цьому плані К. протиставляли *відчуттям*, *сприйманню*, *уявленню* та *судженням*, що виражають окремі прикмети. Поняття — форма загального розуміння об'єкта пізнання, яке здійснюється на раціональному рівні. К. у цій ситуації ототожнювали з теорією або не виділяли як окреме знання.

Розвиток науки за новоєвропейської доби пішов шляхом диференціації, математизації, формалізації, технізації. Це надавало науці рис функціональних структур, тобто наука прогресувала за рахунок зосередженості на розкритті відповідних операцій над об'єктами, що супроводжувалося абстрагуванням положень науки від вписуваності цих операцій в екзистенційний світ людини. Сенси, цінності, культура загалом, соціальність у такому стані опинилися «по той бік науки»; вони були полем філософії, теології чи мистецтва. Наука ставала «інженерією», «технонаукою». К. Поппер це передав у виразі: наука — знання об'єкта без суб'єкта. Наставав стан втрати розуміння наукового знання, бо розуміння — це вираження смислів, цінностей. Зрозуміти щось — означає бачити це «щось» в якості складової культури як людського способу буття. Для вираження ситуації розуміння і почала формуватися ідея К. — окремої форми знання, яка відрізняється від поняття, теорії, фактів і окреслює екзистенційне поле в тих сферах знання, які в своєму змісті явним чином не передають зазначених рис.

Витоки дослідження К. як знання сягають доби європейського середньовіччя, зокрема, це знайшло відображення у творчості П. Абеляра, який вивчав К. як концепт і стосовно нього виділив таке: концепт формується мовленням; він освячений Святим Духом і твориться в просторі душі; концепт максимально суб'єктивний, водночас передбачає іншого суб'єкта (слухача або читача); він акумулює смисли; пам'ять і уява — невід'ємні властивості концепта, спрямовані на розуміння тут і зараз, але водночас концепт синтезує три способи душі і як акт пам'яті орієнтований в минуле, а як акт уявлення — в майбутнє, як акт судження — у теперішнє. Ці міркування П. Абеляра не втратили

гносеологічного змісту. К. як окрему форму знання тоді ще не виділили. Її почали досліджувати від 2-ї пол. 20 ст. Щоправда, це здійснюється своєрідно в тому плані, що під К. розуміють виявлення соціокультурних (інколи називають філософськими) контекстів природних і технічних знань. У гуманітарних знаннях не проводили розмежування теоретичного та концептуального. Встановити, чітко окреслити особливості побудови К. та її мови складно, оскільки розмаїття визначень, які передають зміст К., її мова не піддаються формалізації. Це не є недоліком К., можливо навіть «перевагою» над формалізацією, яка притаманна окремим науковим дисциплінам. Можливо, саме оця «неможливість формалізації» і є тією прикметою, яка спонукає окремі наукові теорії доповнювати К.

Завданням К. є вираження сенсів (смислів) — таких висловлювань, які передають цінності, що містяться у змісті К. Самі ж цінності — це те, що «потрібно людині». Поле «потрібного людині», тобто поле цінностей надто строкате й безмежне і, головне, цінності орієнтують людину на відповідний спосіб буття, налаштованість на той чи інший спосіб реалізації свого єства. Тому за способом висловлювань К. є модальним, операціональним та інтерпретативним знанням. Усі зазначені прикмети К. передають смисли та значення, які завжди є продуктами соціокультурного характеру.

За змістом К. є знанням, об'єктами якого є неявне, можливе, трансцендентне, тобто все те, що не існує безпосередньо, а є утаємниченим у культурі, соціальних процесах, комунікативних діях. Тому К. існують як конструкції, побудови, експлікації того, що явно не виражене в ін. знаннях (наук., мист., реліг. тощо). Існує велике розмаїття конструкцій К. Вони можуть бути розлогою оповіддю про ті приховані смисли і значення, які містять відповідні наук. теорії. Скажімо, в науці механіка І. Ньютона фіксує певні чітко окреслені і виражені в законах процеси механічного руху, а процеси їх розуміння, смисли залишаються прихованими, не входять в текст цієї теорії. Щоб розкрити останні, необхідно вдатися до розкриття соціокультурних процесів, що були характерні для творчості І. Ньютона. Окремі К. можуть бути досить лапідарно виражені, як це було щодо розуміння співвідношення класичної і атомної фізики: принципом доповнення Бора, або ідеєю співвідношення невизначеностей В.-К. Гейзенберга, або відомим висловом І. Ньютона: «Фізико, бережись метафізики!», смисл якого — незалежність фізики від філос. положень, настанов. У *гуманітарних науках* К. можуть виступати програми, проекти, які в одному випадку презентують мету, план та прогнози певних політ. дій, а в ін. є реклам. актами,

репертуарами іміджу тощо. Істотне значення мають К. в освітан. практиках. Тут вони покликані формувати цілісні уявлення про об'єкт вивчення і розкривати смисли природн.-тех. та гуманітар. знань.

Рекомендована література

1. Йолон П. Ф. Наукова теорія та її особливості в гуманітарних науках // Логіка і гуманітарні науки. К., 1971;
2. Рыжко В. А. Научные концепции: социокультурный, логико-гносеологический и практический аспекты. К., 1985;
3. Добрынин А. Концептуальная систематизация знания: философская традиция и методологическая новация // Науч. знание: концептуал. систематизация. Вильнюс, 1987;
4. Лелюк В. А. Концептуальное проектирование систем с базами знаний. Х., 1990;
5. Рижко В. А. Концепція як форма наукового знання. К., 1995;
6. Абельяр П. Логика «для начинающих» // Абельяр П. Теол. трактаты / Пер. с франц. Москва, 1995;
7. Неретина С. С. Тропы и концепты. Москва, 1999;
8. Неретина С., Огурцов А. Пути к универсалиям. С.-Петербург, 2006;
9. Степанов Ю. Концепты. Тонкая пленка цивилизации. Москва, 2007;
10. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? / Пер. с франц. Москва, 2009;
11. Бадью А. Концепт моделі: Вступ до матеріалістичної епістемології математики / Пер. з франц. К., 2009.

В. А. Рижко

Бібліографічний опис:

Концепція / В. А. Рижко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-3256>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).